

“ΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΚΑΙ ΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΙ,”

Δυσκολεύεται κανείς ν' αρχίσει, προκειμένου νά σχολιάσει κριτικά ένα βιβλίο, και μάλιστα μιά συλλογή τραγουδιών, πολυσύνθετη πάντα, και πλούσια σε περιεχόμενο, του άκουστος και ανεξάντλητου ποιητή, του Κωστή Παλαμά. “Όσο και αν είναι το έργο του ποιητή πλούσιο, και απέραντο θέμα για μελέτη και για στοχαστική ανάλυση, τόσο κινδυνεύει κανένας, κι’ άς διαθέτει πρωτοτυπία και ψυχολογική παρατήρηση, νά μήν ξεπεράσει τὰ εκφραστικά όρια που χάραξε πολυάριθμος χορός έρυνητών, σχολιαστών, κριτικών, από την έποχή που άρχισαν νά νοιώθουν όλοένα αύξανόμενη την δύναμη και την έπιβολή της Τέχνης του και της δυνατής του προσωπικότητας.

Γύρω από το έργο του Παλαμά, έχει συγκεντρωθεί ένα πλήθος από μελέτες παντός είδους και περιεχομένου, συχνά αντιφατικές μεταξύ τους, μιά παραπάνω απόδειξη, πώς το έργο του Ποιητή, ξεπερνάει κατά πολύ τὰ όρια της χρυσής μετριότητας που θέλησαν νά του αποδώσουν υπεράγαν κοσμοπολίτες και άδολοι αίσθητικοί. “Όμως, οί μελέτες αυτές όσο μονόπλευρες κι’ αν είναι, έκτελούνε κάποιο χρέος, ύπηρετούνε κάποια προσπάθεια που όλο ένα και συστηματικότερα, τείνει προς την καθολική έρμηνεία του Παλαμικού Έργου. Βέβαια, δέν έχουμε ακόμα την υπέρτατη και τελειωτική γενική κριτική του. Άλλά δέν πρέπει και νά συμμερίζομαστε την άτεχνα κρυμμένη δυσφορία του κ. Κλ. Παράσχου, κάθε φορά που αναγκαστικά θά σχολιάσει στο “Δεκαπενθήμερο,” της “Νέας Έστιας,” καμμιά μονόπλευρη μελέτη για το έργο του ποιητή. “Ο κ. Παράσχος προσπαθεί νά διατυπώσει τη γνώμη, πώς αυτές οί μελέτες, άτροφικά και παρεξηγημένα κατασκευάσματα, δέν άξιίζουν και τόσο τον κόπο, χαντακώνουν το έργο του Παλαμά, και μάς παρεμποδίζουν νά το νοιώσουμε άτόφιο στην όλοκληρωτική του καλλιτεχνική ένέργεια. Άλλά σ’ έποχή που το έργο αυτό δέν έχει ακόμα έπιβληθεί άληθινά στην Πανελλήνια συνείδηση, που δέν έχει ακόμα παρατηρηθεί ή τεράστια για την εξέλιξη της φυλής μας παιδαγωγική του άξία, δέν μπορούμε νά περιμένουμε με σταυρωμένα χέρια την έλευση της κριτικής μεγαλοφυΐας, που θά βάλει τελεία και παύλα στα Παλαμικά σχόλια. Είναι περιστάσεις, που καλύτερα νά μπαίνει κανείς, από μια μονάχα πόρτα, παρ’ άπ’ όλες μαζί και από τὰ παράθυρα.

Τό έργο του Παλαμά, έχει διαγράψει σχεδόν τη χρονική τροχιά του. Έχουμε κάποια, έσω και ακαθόριστη και συγκεχυμένη έντύπωση του συνόλου του. Οί κυριώτερες τάσεις του, μάς είναι γνωστές, και το μέτρο της δημοσυργικής δύναμής του, μάς έχει δοθεί. Άλλοι ποιητές

λιγότερο άπαιτητικοί από τον Παλαμά, και λιγότερο παθητικοί έραστές της ποίησης, θά ξεκουράζονταν ίσως τελειωτικά, απολαβαίνοντας τη χαρά και την περήφανη ίκανοποίηση του τελειωμένου, του άκέρειου έργου. Άλλά ο Παλαμάς, και με όλη του την πλούσια παραγωγή πενήντα χρόνων, εξακολουθεί νά το συνεχίζει νά το συμπληρώνει, νά το φωτίζει, νά το διακοσμή. “Ο άκοίμητος πόθος κάποιας άτέλειας δημιουργίας, τον κατατρώνει, κύριο γνώρισμα της γόνιμης μεγαλοφυΐας. Στα δικά του τὰ μάτια μπροστά, το έργο του φαντάζει σά μισοτέλειωτο, σάν άσυμπλήρωτο, και διαρκώς παλεύει νά δώσει σάρκα και ψυχή, στα πλάσματα της ακούραστης, φαντασίας του. “Όσοι έχουν πλησιάσει από κοντά τον ποιητή, νοιώθουν πολύ καλά την έσωτερική αυτή πάλη της αιώνας, της αγέραςτης ποίησης, που άγωνίζεται συμμετρικά νά συνταξιαστεί με τη σάρκα του που όλο γερνάει, και με την άθλητική προσπάθεια των πνευματικών δυνάμεων, που τραγικά τείνει προς την ανανέωση. “Ο ποιητής ο ίδιος, άμφιβάλλει αν θά μπόρεσει νά δώσει την έκφραση και τη μορφή που θέλει, στα τρεμοσάλευτα ινδάλματα της φαντασίας του. Για το αυτό, όσοι αγάπησαν και θαύμασαν τον Παλαμά, ρωμαλέο δημιουργό έργων μεγάλης λυρικής όρμης, θριαμβευτικού δραματισμού, πλούσιας έσωτερικότητας, και άυστηρά ιδεαλιστικής τάσης, όσοι έμειναν κατάπληκτοι μπροστά στις άλλεπάλληλες και μεγαλόπρεπες έκρήξεις της Μούσας του, άλλο τόσο τώρα τον άγαπούν και τον θαυμάζουν, βλέποντάς τον νά κτεργάζεται λεπτοκάμωτα πολύτιμα στολίσια, μιά θερμή νεανική, με μιά αίσιοδοξία, όχι βέβαια και τόσο χαρχητριστικό γνώρισμα των σκυθρωπών καιρών μας νά τελειοποιεί τη μορφή με πατρική φροντίδα, και με θαθεία καλλιτεχνική επίγνωση, μαζί με την ιδεολογική του και πνευματική του εξέλιξη.

“Άς έχει γράψει πρό χρόνων, στόν περίφημο πρόλογο των «Πεντασύλλαβων» πώς το έργο του είναι μετρημένο με τον πΐχτυ τον προπολεμικό. “Ο ίδιος θ’ άναγνωρίσει, πώς δέν υπάρχουν προπολεμικά και μεταπολεμικά μέτρα, για την τέχνη που ξεφεύγοντας από τὰ όρια της δημοσιογραφικής έπικαιρότητας και της καθιερωμένης ρουτίνας, πάνω από συνταγές και θεωρητικές κατευθύνσεις, μπορεί νά επικοινωνεί άγνά με τὰ αιώνια αίσθητήρια της ψυχής και του πνεύματος. Κι’ όμως, αν ακόμα παραδεχτούμε την προπολεμική αυτή διάκριση όχι μόνο σάν χρονική με και σάν αίσθητική, πάλι θ’ αποκαλύψουμε στα τελευταία τραγούδια του Παλαμά και μιά γωνιά, που μπόρεσε νά βρει καταφύγιο και ή έννοια της μοντέρνας ζωής. Γενικά βέβαια και κάπως ακαθόριστα, αλλά

και όχι λιγώτερο έκφραστικά από τους επαγγελματίες μοντέρνους επιφανειακούς συγγραφείς μας, κατά βάθος ανθρώπους λογικούς, που δε διαφέρουν, όπως θέλουν ν' αποδείξουν, από τα άλλα έμφυχα όντα.

Πολλές φορές έχει γραφτεί, και μάλιστα με πρόθεση σοβαρής κριτικής, πως ο Παλαμάς δεν είναι ποιητής του «αίσθήματος» ο γλυκόλαλος τραγουδιστής ο μεθυσμένος ψάλτης των ρωμαντικών έρώτων, πως δεν είναι πλασμένος γι' να καρδιοχτυπά σε κάθε έκδήλωση τρυφερότητας. Από τον τρόπο με τον οποίο διατυπώνουν τέτοιες γνώμες, καταλαβαίνουμε πως δεν πρέπει να τις πολυλογαριάζουμε. Μια θαύτερη εξέταση των πραγμάτων με τη βοήθεια της ψυχολογίας, με την απλή λογική, σκορπάει στους τέσσερις ανέμους παρόμοια κριτικά ψευτομαργαρίτια. Όταν γράφουν «ο ποιητής του αίσθήματος» έννοούν τον στενόκαρδο έρωτισμό, την πρόσκαιρη επιφανειακή και γλυκανάλατη μελαγχολία. Ός εκεί περιορίζουν την ένταση και την έκταση του έσωτερου συναισθηματικού κόσμου, από τον οποίο ανθόρμητα αναδύεται, τι λέμε σήμερα, λυρική ποίηση. Κατά συνέπεια, όπως ξεφεύγει από τα στενοχάραχτα αυτά βρια πύει: να είναι ζωντανός άνθρωπος αήκει σε κόσμους άλλους, ψυχρά και θανατερά πνευματικούς. Ένας τέτοιος άνθρωπος με πλατύ και απέραντο συναισθηματικό κόσμο, με ευσύσθησία που δεν τήν υποψιάζεται ή αφελής κοινή γνώμη, δεν μπορεί να είναι ποιητής. Μια τέτοια αποκηρύκτη θεωρία διακήρυξε μια κάποις κυρία Αιλή Πριονιστή. Φυσικά, τέτοιες θεωρίες μόνον κυρίες μπορούν να διατυπώσουν. Η κυρία Πεπέ Αργυροπούλου, δεν πιστεύω να διαμαρτύρεται. Η κριτική δοξασία της κ. Πριονιστή, είναι κι' αυτή μια από τις άμετρητες νεοελληνικές θεωρίες, που άρχουνται σε διατύπωση τεσσάρων γραμμών, και που ή μια γραμμή αναίρει την άλλη, για να διευκολύνουν τελικά το μεγάλοπρεπο φανέρωμα ενός τεράστιου μηδενικού.

Μερικοί, λιγώτερο κατηγορηματικοί, ξεχωρίζουν μονάχα τέσσερα πέντε τραγούδια αισθηματικά, με γνήσιο και ανθόρμητο παλμό. Έμεις ως τόσο, θα ξεχωρίζαμε συλλογές και σειρές όλκληρες με θαύ και πλατύτατο αισθηματισμό, μ' ένα διαρκή παλμό και μεγάλης ακράταγης χαράς, και θανατερής λύπης, και απεριόριστης ψυχοφθόρας μελαγχολίας και μύρης απελπισιάς και Όλύμπιας γαλήνης, και θυμού και θριαμβευτικού ένθουσιασμού, όλκληρο τον άλληλοσυγκρουόμενο κυκλώνα της ανθρώπινης ψυχής, από τον πόντο συνεδγητό και ιδεολιστικό πόθο, ως την πιο υποσυνείδητη έκρηξη της σαρκικής λαχτάρας, ως την πιο παθολογική αυτοκαταφρόνια και την τέλεια ήθικη εκμηδένιση. Όταν μελετηθεί ο Παλαμάς όπως πρέπει ο ψυχολόγος θα μπορέσει να συνθέσει μια πλήρη εικόνα του αιώνου και αντιφατικού έσωτερικού ανθρώπου. Όποιο δήποτε άλλο έργο της

Νεοελληνικής ποίησης, όσο πλούσιο και αν είναι, αντιπροσωπεύει ένα κομμάτι μονάχα της ανθρώπινης ψυχής. Όμως στο έργο του Παλαμά μιλάει ο άκέρως, ο συνολικός άνθρωπος. Και μόνο όσο: έχουν πάθει γενική παράλυση των νεύρων και των αισθητηρίων όργάνων, όπως ή παραπάνω κυρία, άπορου που τέλος πάντων άποτείνεται: ή κατά τα άλλα σοφή και διακοσμημένη ποίηση του Παλαμά. Άποτείνεται, λένε, στο κενό. Άλλα στην περίπτωση αυτή, κενό είναι έδωκα το μυαλούδάκι τους, που θάλεγε κι' ο μακαρίτης Ψυχάρης.

Στα 1915 ο Παλαμάς με την έκδοση των "Βωμών", έγκυαλειπει τα ύψηλά και τα έπιβλητικά θέματα, τις ιστορικές εικόνες, τους μακρόσυρτους φιλοσοφικούς και ρεμβαστικούς μονόλογους. Πάει ή μεγαλοστόχαστη έρευνα των ήθικων προβλημάτων ή μελλοντική θριαμβευτική εναντίηση της Έλληνικής Φυλής. Έκει κατώρθωσε να μεταδώσει έλο τον άγνό ένθουσιασμό του ιδεολόγου, πυρακτωμένο στις φλογερές λαχτάρες της καρδιάς. Η φαντασία του άγγίζει τα βρια της ήρωικής μεταφυσικής γαλήνης. Η μαγεύτρα δύναμη του ρυθμού, που άναβρύζει από τα τρίσβαθα και άξεδιάλυτα σκοτάδια των όντων και πραγμάτων, χαρίζει πλούσιες αύταπάτες. Ο ναρκισσισμός έξιλειώνεται στην κοσμογονική παντοδυναμία του ρυθμού. Η μουσική είναι ή πιο ύποκαιμενική έκδήλωση του ανθρώπου. Ο ρυθμικός λόγος, είναι ή πιο ύψηλότερη. Ο ποιητής κάτω από τα μάγια του ρυθμού, γίνεται άπαιτηλό φαινόμενο του ίδιου του ύποκαιμένου.

Έτσι ο Παλαμάς, αφού διέγραψε ένα μεγάλο κοσμογονικό κύκλο, άρχίζοντας από τον "Ύμνο στην Άθηνά", και καταλήγοντας στους "Βωμούς", άρχισε να έπιστρέφει στον έαυτό του. Οι τελευταίες του λυρικές συλλογές, από τα "Δεκατετράστιχα", μέχρι τα "Περάσματα και τους Χαριτισμούς", όσο κι' αν κάποτε έκδηλώνει μια τάση διαφυγής προς τους έκστατικούς κόσμους των "Βωμών", και της "Άσάλευτης Ζωής", δεν εκφράζουν στο σύνολό τους, παρά μια εαυμία, παρά μια άναγκαία έπιστροφή του Παλαμά προς τον έαυτό του.

Δε θέλω με τοúτο να πώ, πως ο Παλαμάς έέφυγε, παραστράτησε από τον έαυτό του, κάθε άλλο μάλιστα. Έχω τη γνώμη πως ο μεγάλος Ποιητής, κάθε φορά που δημιουργεί, σε ύψηλους κύκλους, παθαίνει μια έσωτερική μεταμόρφωση, μια τέλεια πνευματική και ψυχική αλλοίωση. Η μεταμόρφωση αυτή έξηγει και το γεγονός, πως ο ποιητής όταν άποτελείωσε το έργο του, το έλεπε σαν ξένο δημιούργημα, και αντίθετα, τη φορά αυτή, πάσχει από την ψευδαίσθηση της πραγματικότητας. Αποκαταστημένος στην πραγματική του, τη φυσιολογική του όντότητα, δυσκολεύεται να νοιώσει τη σχέση που ύπάρχει μεταξύ του Έγώ του, και του έργου, που γεννήθηκε κάτω από την έπίρραξη της έσωτερικής αλλοίωσης.

Ἡ γνώμη μου αὐτῇ, φαντάζομαι πὼς δὲν εἶναι: τίποτα τρίμματα μεταφυσικῆς, ἀλλὰ μιὰ κοινὴ ψυχολογικὴ παρὰτήρηση θαλαμῆν ἀπὸ τῇ μελέτῃ τῶν ἔργων τῆς φαντασίας. Ἡ ἐπιστροφή πρὸς τὸν ἑαυτὸ, ξεκουράζει, τονώνει, καὶ δίνει καινούργιες δυνάμεις καὶ ὁρμές, πρὸς τὰ ὑψηλὰ πετάμματα. Ὁ ποιητὴς ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ περιμάζωμα, ἀπὸ ἐνδοσκόπηση, ἀπὸ ἀναμέτρηση τῆς δυνάμεις του. Γυρίζει γιὰ νὰ πάρει φόρα καθὼς λέμε γιὰ τοὺς ἀθλητές. Ἀλλὰ τὸ γύρισμα αὐτὸ, σταθμὸς μόνον γιὰ τὴν ἐσωτερικὴν ἐξέλιξιν τοῦ ποιητῆ, πόσα καὶ πόσα δὲ μᾶς ἀποκαλύπτει! Δὲν ἀγνοοῦσαμε βέβαια τὴν ἄμειψιν καὶ τὴν αὐθόρμητὴν ἐκδήλωσιν τῆς ὑποκειμενικότητος τοῦ Παλαμά. Ἀλλὰ δὲ μᾶς εἶχε δοθεῖ εὐκαιρία νὰ τὴν χαροῦμε σὲ ὅλο τῆς τὸ πλάτος καὶ τὸ βάθος. Ὅμως ἀπὸ τὰ «Δεκατετράστιχα» καὶ ἐδῶ, καὶ κυριώτατα ἀπὸ τοὺς θυμαίους: «Πεντασύλλαβους», καὶ τὰ ἀριστοτεχνικὰ «Παθητικὰ κρυφμιλήματα», ὁ ποιητὴς μᾶς ἀνοίγει διὰ πλάτος τὴν ἐσωτερικὴν του κόσμον. Μᾶς δίνει τὸ μέτρο τοῦ καθαρῶ καὶ τοῦ ὑποκειμενικότερου λυρισμοῦ. Κατὰ συνέπειαν, τὰ ἐκφραστικὰ σχήματα, οἱ ἐκφραστικοὶ τρόποι, οἱ ρυθμικοὶ συνδυασμοί, τὰ μουσικὰ ὄργανα, συνθετικὰ καὶ συμφωνικὰ καὶ μακρόπνοα πρὶν, ἀντικαταστάθηκαν μὲ ἄλλα, ἀνάλογα πρὸς τὴν νέα κατεύθυνσιν καὶ τὴν διάθεσιν τῆς Παλαμικῆς μουσικῆς. Τὰ τραγούδια τοῦ ἔγιναν πρὸς συμπεκνωμένα, ὁ ρυθμὸς πρὸς γοργός, ἡ ἐσωτερικὴ συμμετρία, πρὸς ἁρμονικὴν. Βέβαια ἡ φαντασία καὶ ἡ λυρικὴ ὁρμή, λιγώτερον ἀπὸ πρὶν ἐνεργοῦν καὶ συμβάλλουν στὴν ἐκφρασιν. Ἀλλὰ γιὰ τὴν χαρὰ τῆς αἰσθητικῆς ἀνανέωσιν, ἀνταπεκρινόμενης ἄλλωστε καὶ πρὸς τὴν ἀνήσυχον καὶ ἐρευνητικὴν ἰδιοσυγκρασίαν τοῦ Ποιητῆ, προτιμοῦμε σήμερον νὰ γευόμεσθα τὰ σφιχτοδεμένα τραγούδια τῆς τελευταίας του συλλογῆς.

Ὅπως καὶ ἡ διδία τοῦ Παλαμά, ἔτσι καὶ τὸ καινούργιον του παρὰ τὴν ταυτότητα πολλῶν θεμάτων, καὶ τὴν ἑλλειψὶν ἱστορικῆς θεματογραφίας, εἶναι πολυμερές καὶ πολυσύνθετον. Εἶναι ἀπὸ τὰ διδία ἐκεῖνα, ποὺ δὲν μπορεῖ κανεὶς νὰ θασιστεῖ σ' ἓνα τραγούδι τοὺς, ὅσοιδήποτε ἀντιπροσωπευτικοί, γιὰ νὰ δώσει μιὰ μικρογραφία νὰ ὑποβάλλει τὴν οὐσίαν ἐλόκληρου τοῦ ἔργου ὅπως αὐτὸ γίνεται συνήθως κατὰ τὸ κριτικῆς μα τῶν περισσοτέρων νεοελληνικῶν συλλογῶν. Ἐκεῖνο ποὺ τίς χαρὰς τὴν εἶναι: στὸ σύνολόν τοὺς εἶναι ἡ ἑλλειψὶς θεματογραφικοῦ πλούτου, ἡ ἰσχνὴ καὶ ἀτροφικὴ τὴν διάθεσιν, ἡ μονότονος ἐκφραστικὴ, γλωσσικὴ, καὶ ρυθμικὴ ὁμοιομορφία. Πολλοὶ μοντερνίζοντες εἰς βάρος τοῦ Κερυωτάκη, καὶ τῆς ὁμαλῆς ἐξέλιξιν τῆς γλώσσας προφασίζονται αἰσθητικὰς ἀνάγκας. Βέβαια, δὲν καταδικάζομε τὴν σύγχρονον ποίησίν μας. Ἐχει ὅπως δὲ καὶ προτερήματα ποὺ τὴν σώζουν. Τὸ ἴδιον ἄλλωστε μπορεῖ κανεὶς νὰ διαπιστώσει καὶ στὶς περισσότερες ξένες ἀνθολογίας. Θὰ σημάδεψαι πρῶτα πρῶτα τὴν ἐκφραστικὴν ὁμοιοτητα τῶν περισσοτέρων ποιητῶν. Λίγοι θὰ ξε-

χωρίζουν ἀληθινὰ, καὶ οἱ πραγματικὰ μεγάλοι θὰ φαίνονται ἀκόμα μεγαλύτεροι.

Εἴμαστε λοιπὸν ἀναγκασμένοι νὰ ξεμοναχιάσομε τὰ κύρια καὶ τὰ γενικώτερα γνωρίσματα τοῦ διδίου, τίς ξεχωριστὰς του ἀπόψεις. Καὶ κάποια στοιχεῖα, ἐντελῶς καινούργια, προσθέτουν, σὰ νὰ λέμε, κάτι: σὲ ὅσα ἔχουμε μέχρι σήμερον ξεχωρίσει, μεσ' ἀπὸ τὸ ἄλλο του ἔργου. Ὅτι, λοιπὸν ξεχωρίζομε, συγκεντρώνεται: στὰ ἐξῆς. Ἀδιάπτωτα νεάζουσα διάθεσιν καὶ ἀγάπη πρὸς τὰ νιάτα. Αἰσθητικὴ ἐκδήλωσιν μιᾶς βαθείας καὶ πλατείας ψυχοπόνιας, ποὺ ἀποτείνεται: πρὸς τοὺς μουσικοὺς καὶ τοὺς ταπεινῶν καὶ τῶν καταφρονεμένων. Χιουμοριστικὴ διάθεσιν καὶ φιλοσοφικὴ ἀπλότητα, μὲ τὴν ὅποιαν δέχεται ὁ ποιητὴς τὴν εἰσροὴν τῶν νέων στοιχείων στὴ ζωὴ καὶ βλέπει: τίς καινούργιες ἀπόψεις: ποὺ ξετυλίγονται, τίς νέες κατευθύνσεις τοῦ ἀνθρώπου. Κρατιέται: σταθερὰ στὰ ἐπίπεδα τῶν περασμένων, μὲ τίποτα δὲν τὸν ἐμποδίζει νὰ παρὰτρεῖ, νὰ ἐξετάζει: καὶ νὰ ἐμπνέεται ἀπὸ τὰ παρόντα. Δὲν εἶναι: ψεύτικη φιλολογικὴ ἐκδήλωσιν τοῦ μοντερνίζοντος ἀστοῦ, μήτε πάλιν καταφρονετικὴ ἐξυπνάδα, πρὸς ἕτι δὲν εἶναι... Σπύρος Μελάς, ἔς ποῦ. Οἱ μοντέρνοι στίχοι: τοῦ Παλαμά, μοντέρνοι σὸς περιεχόμενον, εἶν' ἓνα κράμα σατυρικῆς διάθεσιν καὶ μισοκρυμμένου παράπονου γιὰ ὅτι ἔχει: περάσει ἀγύριστο πιά. Γέρνει κάτω ἀπὸ τὸ βάρος μιᾶς λύπης ποὺ τοῦ προσεῖναι ὁ θάνατος τῆς Ἑλλάδος. Λέγοντας Ἑλλάδος ἐννοοῦμε τὴν ποιητικὴν καὶ τὴν πνευματικὴν ὁμορφίαν, κυρίαρχας δυνάμεις καὶ τοῦ ἀτόμου καὶ τοῦ συνόλου. Ἡ σημερινὴ ζωὴ μᾶς παρέχει: τὸ ὕλιστικὸν θέαμα ποὺ γιὰ νὰ κυρίαρχῃ: ξετόπισε καὶ ἐκμηδένισε τίς ἰδέας. Οἱ δημιουργοὶ γὰρ νόμοι: λειτουργοῦν μόνον μὲ τίς χαρὰς τῶν ὕλικῶν αἰσθήσεων. Ἔτσι: ὁ ποιητὴς ποὺ πέρασε τὴν ζωὴν του σὲ μιὰ ἐκστατικὴ λατρεῖαν τῆς πνευματικῆς ὁμορφίας καὶ τῶν μεγάλων κατὰ καιροὺς παγκόσμιων ἰδανικῶν, εἶναι: σὰν τὸν ἀνθρωπὸν ποὺ ἔπεσε ἀπὸ ψηλὰ ἢ σὰν καὶ ἐκεῖνον ποὺ ξύπνησε ἀπότομα καὶ δὲν μπορεῖ: ἀκόμη νὰ ξεχωρίσει: τὴν πραγματικότητα.

Ἀλλ' ἀπὸ τὰ στοιχεῖα ποὺ παρέχουν τὰ «Περάσματα καὶ οἱ Χαιρετισμοί» ἐξέχει: πρὸς πολλὸ ἡ ἐκδήλωσιν τῆς ψυχοπόνιας. Ψυχοπόνια. Εἶναι: μιὰ λέξη γεμάτη ἀπὸ τρισεῖς νόημα. Μπορεῖ νὰ θασιστεῖ ἀπάνω τῆς μιᾶς φιλοσοφίας ἐλόκληρης, ἡ μυστηριακὴ φιλοσοφία τοῦ καλοῦ. Ἡ ποίησιν βέβαια δὲν εἶναι ἀφηρημένη καὶ συστηματικὴ φιλοσοφία. Μιλάει: πρὸς πολλὰ μὲ νοήματα, μὲ ἤχους, μὲ σύμβολα, μὲ ξαφνικὰς πινελιὰς. Μιλάει: ἑμμεσα. Μιὰ λέξη πολλὰς φορὰς ἐπιδέξια βαλμένη στὸ στίχον μπορεῖ ν' ἀνοίξει: μπροστά μας ἓναν κόσμο ἀκαθόριστον καὶ ἀπεριόριστον. Γιὰ τὴν χαρὰ τῆς τέχνης καὶ τὴν ἀπόλαυσιν, ἡ λειψὴ γνώσιν, ἡ ὄνειρεμένη παιδικιστικὴ καὶ τρέμουλη ἐκφρασιν, παίζουν τὸν πρὸς σπουδαῖον ρόλον, σπουδαιότερον ἀπὸ τὴν συμμετρικὴν καὶ τὴν γεωμετρικὰν ζεδιπλωμένην

έκφραση έσο λαμπρή και άν είναι. Προς τόν κόσμο τών ταπεινών και καταφρονεμένων, τών παρτημένων και τών δαρμένων, τών λειψών όντων που ζεί στα συμβολικά ύπόγεια και στα σκοταδερά κελιά της ζωής, προς ένα κόσμο άόρατο και έλάχιστο, και όμως κατά έάθος ήρωικά και μαρτυρικά, έχει στρέψει πολλές φορές ο Παλαμάς όλη τη χριστιανική ταπεινή συμπάθεια της ψυχής του. Από και μέσα άνεβαίνει μια πνοή δουδού πόνου για να σβυσ- τεί και να μολευτεί μέσα στο στριγκό θόρυβο της πολυσάλευτης και της αδιάφορης ζωής τών δυνατών και τών κυρίρχων. Ο κόσμος αυτός είναι ή ψυχική ουσία της Χριστιανικής φιλοσοφίας. Προς το τραγικό νόημα του ταπεινού και του καταφρονεμένου στράφηκαν πάντα, τα ποτάμια του έλέους και της καλωσύνης. Μόνο από την ψυχή του άμόλευτου ανθρώπου που μπόρεσε να νοιώσει: τί θα πεί "τιποτένιος και παραμερισμένος,, μπορεί ν' αναδύσων τέτιοι στίχοι.

Του κλειστού, του δεμένου, του βάρυνου

Τρέφω μέσα μου την ψυχοπόνια

Ό,τι σέρνεται, πάσχει, ό,τι δέχεται

Τά σκληρά καταφρόνια

Βλέπω, κλαίω, τό θυμάμαι, είν' αδέρφι μου...

Οί στίχοι αυτοί περισσότερο από την καλλιτεχνική τους άξια, είναι: στίχοι ανώτεροι, στίχοι ψυχογραφικοί, άποκαλυπτικοί, Ευαγγελικοί. Ο άμεσος και τραχώδης ύποκειμενισμός δέ σμμιδιβάζεται με την απαίτηση μιας κριτικής που θα ζητούσε ν' άποκρυσταλλωθούν σε ει- κόνες συμβολικές τά αίσθήματα του ποιητή. Η απλότητά τους, ή κλασσική έκφραση, ό δακρυοδρεμμένος τόνος, κατά την περίσταση μάς συγκινεί πιο πολύ από τις διακοσμημένης κραυγές κάποιων θρησκόληπτων "Όσοι μασκαρεύου- νε τόν Ίεχωβά με προσωπίδες που δέν είναι άποτυπώματα τών προσώπων τους, κοπιάζουνε άδικα. Δέν προκαλούν καμμιά αίσθηση μηδέ τις άποκρηές.

Η ψυχοπόνια συνταιριάζεται κάποτε με μια καθάρια διάθεση έξαγνισμού που πνέει ξαφ- νικά μέσα στην ψυχή του ποιητή. Ο ποιητής τότε γράφει στίχους Βερλαινικούς, θα λέγαμε, διαπνεόμενος από μια παιδική ειδωλολατρική άφέλεια. Όλα τά συναισθήματα τουτα, απλά, θαθεία, εύγενικά πλημμυρίζουνε πολλούς στίχους του νέου βιβλίου. Ο Έρωτας έχει άποκατα- σταθεί από μια έξιδανικευμένη τρυφερότητα πα- τρική, από μια έλαφριά ρωμαντικότητα στη θύμηση περασμένων αίσθηματικών περιπετειών. Η γυναίκα είναι ψυχή, και τό κορμί της ά- κόμα έκε! που όλιστικά τό παρσασταίνει, παίρνει κάτι από την πνευματικότητα και την άύλωσύνη τών μεγάλων ζωγράφων της Αναγέννησης. Έ- να τραγούδι, τά "Ώκεάνεια καλέσματα,, είναι από τά πιο εύτυχμένα λυρικά δημιουργήματα όχι μόνο του Παλαμά, μά και όλων τών μεγά- λων λυρικών ποιητών του περασμένου αιώνα. Έντυπώθηκε άσθυστα στη μνήμη μου. Έχει.

κάποιο άπερίόριστο όνειρευτο βάθος. "Όσο: θέ- λουν νάχουν μια συγκετρωτική έντύπωση και αντίληψη του βιβλίου άς διαδύσουν τό συνοπ- τικό άρθρο του Ρήγα Γκόλφη, δημοσιευμένο στη «Νέα Έστία.» Ανακαταλαμβάνει σοφά τό πλούσιο περιεχόμενο του βιβλίου. Έγώ δέν έκα- μα συστηματική άνάλυση. Προσπάθησα να δεί- ξω την ψυχολογική θέση που κατέχει και που παίρνει μέσα σ'όλο τό άλλο του έργο, σημείω- σα κάποιες σκέψεις που μου γεννήθηκαν από τό διάβασμά του. Δέ θέλησα να παρτάξω κομ- μάτια χαρακτηριστικά και στίχους γιατί δέν πρόκειται βέβαια να σχολιάσουμε έναν ποιητή που πρωτοφανερώνεται, μήτε να τόν παρουσιά- σουμε στο κοινό. Πενήντα έλόκληρα χρόνια ο Παλαμάς δέν έπαψε να μάς χαρίζει τούς άκέ- νωτους θησαυρούς της ψυχής του. Έκείνο σή- μερα που μάς έπιδάλλει: τό θαυμασμό τόν ά- πόλυτο, είναι βέβαια τό θέαμα του τελειωμέ- νου έργου. Μά ό θαυμασμός μάς γίνεται θρησ- κευτικός όταν βλέπουμε την άξιοθαύμαστη προσ- πάθειά του, και την νεάζουσα του καρπερότητα.

Απρίλης 1931

A. ΚΑΡΑΝΤΩΝΗΣ

ΜΟΙΡΟΛΟΓΙΑ

ΣΤ' ΑΓΥΡΙΣΤΑ

Να βάστας τό ταξίδι σου μέρες πολλές ή λίγες
—νύ καρτερώ

και νά μετρώ....,

Μά, γιέ μου, έσύ στάγυρίστα μου μίσειςες και
(πηγες.

ΤΩΡΑ

Γιέ μου, να σε ξανάβλεπα στην κλίνη σου γυρό, να σε κρατούσα άχόρταγα σ'έν προτω ή αγαλιαστό και με φιλιό να γέμιζα ξανά τό προσωπάκι σου Μά άχ άπ' τό κλάμα τώρα ύγρό φιλώ τό έρημο πιά προσκεφαλικά σου.

ΑΥΤΑΠΑΤΗ

Αφότου σ' έχασα άξαφνα, παιδί μου, δέν ξαίρω πώς με σπρώχνει ή συντριβή μου συχνά στα χέρια μου να παίρνω τά παιχνιδάκια σου και με λυγμούς στα χείλη να τά φέρνω θαρρώντας πως φιλώ τά δαχτυλάκια σου.

NATANE

Χυνόπωρο με τά πουλιά πέταξες γι' άλλα μέρη νάταν κ' έσένα ή άνοιξη μαζί τους να σε φέρη!

MIX. Γ. ΠΕΤΡΙΔΗΣ